

KIND ZIJN IN EEN ASIELCENTRUM

Kansen versterken voor
gezinnen na de vlucht

KATJA FOURNIER, KAAT VAN ACKER,
DIRK GELDOLF & ANKE HEYERICK

Eerste uitgave: 2022

Gepubliceerd door

Acco cv, Sluisstraat 10, 3000 Leuven, België

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.acco.be

Voor Nederland:

Acco Uitgeverij, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland

E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.acco Uitgeverij.nl

Omslagontwerp: www.frisco.be

Zetwerk: Carius Group

© 2022 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cv), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft geprobeerd alle rechthebbenden voor het copyright op te sporen. Mogelijk is dat niet overal gelukt. Wie toch denkt rechten te kunnen doen gelden, kan contact opnemen met de uitgever.

D/2022/0543/92

NUR 130

ISBN 978-94-6379-918-8

Medegefinancierd door de Europese Unie

INHOUD

1. Kinderen en gezinnen in de opvang beter ondersteunen	9
1	10
2	11
3	11
4	12
5	13
6	14
7	16
8	17
2. Naar een kindvisie in cocreatie: methodologie en aanpak	21
1	22
1.1	22
1.2	22
1.3	23
2	25
2.1	25
2.2	26
3. Kindertijd en ouderschap in de opvang	29
1	30
1.1	30
1.2	30
1.3	31
1.4	32
1.5	33
1.6	34
2	34
2.1	34
2.2	35
2.3	37
2.4	38
3	38
3.1	38
3.2	40
3.3	41
4	44

4. Positieve gezinsdynamieken ondersteunen	47
1 Bewustzijn van verschillende referentiekaders	48
1.1 Gezinnen begeleiden: vanuit welk referentiekader?	48
1.2 (H)erkennen van de collectieve opvang als aparte opvoedingscontext	49
2 Welke rol hebben opvangmedewerkers bij gezinsondersteuning?	51
2.1 De nood aan gezinsondersteuning	51
2.2 Vormen van gezinsondersteuning	54
2.3 Relatie tussen ouder en kind ondersteunen	55
2.4 Positieve groepsdynamieken tussen kinderen ondersteunen	57
3 In gesprek gaan over ouderschap en gezinsdynamieken	59
3.1 Een transgeneratieel, transcultureel en transnationaal perspectief	59
3.2 Inspirerende gespreksmethodieken	61
4 Ouders en gezinnen gericht en actief ondersteunen	65
5. De (on)veiligheid van opvangcentra voor kinderen en gezinnen	69
1 Een centraal thema bij kinderen, ouders en medewerkers	69
2 Hoe ervaren kinderen en gezinnen (on)veiligheid?	70
2.1 Een continuüm van geweld	70
2.2 Een brede kijk op (on)veiligheid	72
3 Wat bepaalt (on)veiligheid in de collectieve opvang?	73
3.1 Onveilige infrastructuur	73
3.2 Relatieve (on)veiligheid	76
3.3 De vele gezichten van geweld in de collectieve opvang	79
3.4 Factoren die voor geborgenheid, verbinding en vertrouwen zorgen	85
4 Meer inzetten op veiligheid	87
6. Samen werk maken van veilige opvangcentra	91
1 Voorkomen van onveiligheid en geweld	92
1.1 Een positief leefklimaat en kwaliteitsvolle begeleiding	92
1.2 Oog hebben voor drempels om onveiligheid te melden	93
1.3 Participatie als preventie	97
1.4 Risicoanalyses maken onveiligheid zichtbaar	99
2 Reageren op geweld	100
2.1 Signalen herkennen	100
2.2 Reageren bij en na geweld	103
2.3 Het opvolgen van gevoelige situaties als team	109
2.4 Bijzondere aandacht voor seksueel geweld	111
2.5 Gericht doorverwijzen wanneer noodzakelijk	112
3 Het taboe rond geweld doorbreken	114

7. Werken aan het psychosociaal welzijn van gezinnen	117
1 Het traumamodel	118
1.1 Wat is het traumamodel?	118
1.2 Een kritische evaluatie van het traumamodel	119
2 Een psychosociale benadering van welzijn	121
3 Een psychosociale benadering in de praktijk van de opvang	123
3.1 De voorwaarden voor een gesprek over geestelijke gezondheid	123
3.2 Directe en indirecte hulpvragen herkennen	125
3.3 Effectief doorverwijzen, of net niet?	127
3.4 Inzetten op psychosociaal welzijn	129
4 Kinderen en ouders psychosociaal ondersteunen	131
8. Schakelen en verbinden naar onderwijs en vrije tijd	135
1 Opvangmedewerkers als schakelfiguren	135
2 Onderwijs voor alle kinderen ondersteunen	135
2.1 'School is cool'	136
2.2 Samenwerkingen met scholen	137
2.3 Samen zoeken naar aangepast onderwijs	139
2.4 Kinderen ondersteunen bij hun schoolwerk	140
2.5 Schakelen en verbinden is ook ouders betrekken	141
2.6 Kinderen met specifieke leernoden	143
2.7 Transfers tussen centra vermijden	144
3 Schakelen naar spel, sport en vrije tijd	144
3.1 Vrije tijd in het centrum	145
3.2 Kindvriendelijke ruimtes in het centrum	146
3.3 Schakelen naar en verbinden met het lokale vrijetijdsaanbod	148
4 Niet altijd bevoegd, wel mee verantwoordelijk	149
9. Kind- en gezinsvriendelijk werken als opvangmedewerker	153
1 Werken in een opvangsector onder constante druk	154
1.1 Een genormaliseerde crisismodus	154
1.2 Opvangcrisissen werken door in alle opvangcentra	155
1.3 Tijdelijkheid als hypotheek	156
1.4 Worstelen met maatschappelijke ambiguïteit	157
1.5 Worstelen met institutionele ambiguïteit	158
2 Werken in een opvangcentrum	159
2.1 Personeelsbeleid in crisismodus?	159
2.2 Personeelsverloop versus duurzame relaties	160
2.3 Breed samenwerken in teamverband	160
2.4 Maatwerk versus flexibiliteit?	161
3 Bewoners en medewerkers delen (on)macht en nood aan erkenning	164

4	De nood aan steun en zelfzorg	166
4.1	De nood aan ondersteuning	166
4.2	Het belang van zelfzorg	167
5	Duurzaam inzetten op opvangmedewerkers	169
10. The ways forward... Aanbevelingen voor het beleid		173
1	Een gedeelde verantwoordelijkheid	174
2	Kindvriendelijke opvangcentra	174
3	Kinderen ondersteunen vraagt om gezinnen te ondersteunen	175
4	Infrastructuur op maat van kinderen en gezinnen	176
5	Maak van veiligheid een beleidsprioriteit	177
5.1	Een plan voor de veiligheid van kinderen en gezinnen	178
5.2	Personeelsbeleid met oog voor veiligheid	178
5.3	Interne processen en externe samenwerking	179
5.4	Omgaan met situaties van geweld en risicobeheer	180
5.5	Menselijke, beschermende en faciliterende omstandigheden	180
5.6	Monitoring van de toepassing van het veiligheidsplan	181
6	Schakelen en verbinden: organiseer een sterk netwerk rond opvangcentra	182
6.1	Nood aan geestelijke gezondheidszorg invullen	182
6.2	Sterker schakelen naar onderwijs	183
7	Hoe kindvriendelijk is het asiel- en opvangbeleid?	184
8	Zet het belang van kinderen centraal	185
Referenties		187

4. POSITIEVE GEZINSDYNAMIEKEN ONDERSTEUNEN

Kinderen opvoeden in een nieuw land en in een nieuwe omgeving is niet gemakkelijk. Dat moeten doen in een opvangcentrum, met weinig privacy, veel onzekerheid over de duur van het verblijf en over wat erna komt, maakt het nog minder voor de hand liggend. Gezinsdynamieken staan dan ook permanent onder druk. Kind- en gezinsvriendelijke opvangcentra zijn plekken waar gezinnen zich erkend en ondersteund voelen in hun gezinsdynamieken en bij de opvoeding. Hoe kunnen we daar stappen in vooruitzetten? Opvangmedewerkers hoeven geen opvoedingsspecialisten te worden, maar moeten wel het gezinsperspectief meenemen in de dagelijkse begeleiding.

In dit hoofdstuk brengen we kennis, vaardigheden en methodieken samen om opvangmedewerkers te inspireren om gezinnen (nog) beter te ondersteunen. Eerst staan we stil bij verschillende referentiekaders rond ouderschap. Daarbij pleiten we ervoor om de collectieve opvang te (h)erkennen als aparte en erg uitdagende context om kinderen op te voeden. Vervolgens gaan we in op de rol van opvangmedewerkers in deze bijzondere context. We geven een overzicht van de noden van ouders op vlak van gezinsondersteuning, we staan stil bij verschillende vormen van gezinsondersteuning en we gaan dieper in op het versterken van de relatie tussen ouder en kind en tussen kinderen onderling. Tot slot beschrijven we hoe begeleiders op een divers-sensitieve wijze in gesprek kunnen gaan met ouders en kinderen over ouderschap en gezinsdynamieken. Wat betekent het om te vertrekken vanuit een empathische grondhouding, met een transgenerationeel, transnationaal en transcultureel perspectief?

1 **BEWUSTZIJN VAN VERSCHILLENDE REFERENTIEKADERS**

1.1 **GEZINNEN BEGELEIDEN: VANUIT WELK REFERENTIEKADER?**

Ouderschap is een gevoelig thema. We zijn niet neutraal wanneer het gaat over wat een ‘goede’ ouder is. Onze eigen ervaringen en gevoeligheden spelen een rol in onze verwachtingen. Zeker bij de begeleiding van vluchtelingengezinnen moeten we ons bewust zijn van onze eigen en cultureel verankerde ideaalbeelden van ouderschap.

Vertrekken vanuit een normatief beeld van wat de goede of de perfecte ouder zou moeten zijn, is problematisch. Elk ideaalbeeld is een bijna onmogelijke toestand. Het projecteren van zo’n ideaalbeeld leidt tot onrealistische verwachtingen en oordelen. Het kan verlamkend werken wanneer ouders deze onmogelijke verwachtingen moeten inlossen, zeker wanneer ze het gevoel hebben dat hun ouderschap onder de loep wordt genomen vanuit een culturele blik en verwachtingsschema’s die voor hen nog onduidelijk zijn. Zich beoordeeld voelen maakt hulp vragen of zich kwetsbaar opstellen nog ingewikkelder. Ten slotte negeert zo’n ideaalbeeld dat ouderschap een dynamisch leer- en groeiproces is.

Toch bestaan er heel veel theorieën over zogenaamd ‘goed ouderschap’. Het thema houdt ons al decennialang bezig. Zowel de wetenschappelijke consensus als de common sense over goed ouderschap veranderen geregeld. Ouderschap vraagt dan ook een andere invulling afhankelijk van de context, de leeftijd en de noden van de kinderen. Opvoeden is immers een dynamisch en ambivalent proces.

Dat maakt het concept ‘goed-genoeg-ouderschap’ van de Engelse psychoanalyticus Donald Winnicott (1965, pp. 18-19) interessant. Winnicott ontwikkelde het concept aanvankelijk gericht op moeders, maar de psycholoog Bruno Bettelheim verbreedde het naar moeders én vaders in zijn boek *A Good Enough Parent*. Volgens Bettelheim (1988, xi) is een ‘goed-genoeg-ouder’ een ouder die zijn of haar kind door de band goed opvoedt. Alle ouders zullen fouten maken, maar die worden gecompenseerd door de vele momenten dat ouders wél het juiste doen (Hoek, 2009).

Ouders benaderen vanuit een erkenning van goed-genoeg-ouderschap werkt in de praktijk ontschuldigend. Het biedt groeimogelijkheden voor ouders en kinderen. Kinderen groeien op in een wereld die imperfect en onzeker is. Ze worden geconfronteerd met fouten van anderen en van zichzelf. Het is voor kinderen belangrijk dat ze een veilige en warme thuisbasis krijgen, maar het kan ook interessant zijn dat ze zien dat ouders fouten maken en daaruit leren.

Er is veel geschreven over goed ouderschap, maar we weten weinig over ouderschap in niet-westerse culturen (Ashdown & Faherty, 2020). In westerse landen domineert vandaag het idee dat een autoritatieve opvoeding – een combinatie van sterke ouderlijke betrokkenheid en veel ouderlijke controle – tot de ‘beste’ resultaten voor het kind zou leiden (Kuppens & Ceulemans, 2019). Maar er is weinig bekend over het effect van verschillende opvoedingsstijlen op kinderen uit andere culturen, of naar hun beleving van deze opvoedingsstijlen (Chao, 1994). Daarom gaan er steeds meer stemmen op binnen de onderzoeksweld om een ‘goede’ opvoeding te zien als een opvoeding die tot *cultureel gewaardeerde uitkomsten* voor het kind leidt (Ashdown & Faherty, 2020; Weisner, 2002).

1.2 (H)ERKENNEN VAN DE COLLECTIEVE OPVANG ALS APARTE OPVOEDINGSCONTEXT

Opvoedingsstijlen variëren niet enkel afhankelijk van de persoonlijkheid van de ouders, hun familiale geschiedenis en cultuur, maar ook van de context. Ouders wensen het goede te doen voor hun kinderen, maar ze moeten dat doen binnen een onvolkomen praktijk (Hoek, 2009). Dat geldt zeker binnen de context van de collectieve opvang.

“In mijn ogen is dat een gezin: waarin mensen alles samen zijn, elkaar helpen en elkaar steunen en ook begrip voor elkaar hebben, voor elkaars noden en behoeften. Bijvoorbeeld als een kind het moeilijk heeft, je moet hem helpen om onderwijs te krijgen en eigen leventje op te bouwen. Dus iedereen in het gezin moet hem helpen.

In het centrum zelf zal dat moeilijk zijn, denk ik. Hier is een heel multiculturele sfeer, er zijn heel veel verschillende culturen samengebracht en zij zijn mensen die allemaal verschillende roots hebben en verschillende normen en waarden. Wat voor mij onaanvaardbaar is bijvoorbeeld, is voor iemand anders puur absoluut normaal en andersom.”

– Vader, uit Rusland, 3 kinderen en zwangere vrouw

Dit citaat toont de spanning tussen de wens van ouders om als ‘sterk gezin’ te functioneren en de context van de collectieve opvang waarin ze dat moeten doen. Kinderen opvoeden in een collectieve setting brengt specifieke uitdagingen met zich mee (zie hoofdstuk 3). Een goed leefkader voor alle bewoners in de collectieve opvang garanderen, veronderstelt een aantal leefregels. Maar deze regels beperken de beslissingsmacht van ouders meer dan we denken. Wat betekent het voor ouders dat ze niet kunnen beslissen over wat hun kinderen eten? Waar ze naar school gaan? Wie er deel uitmaakt van hun directe omgeving en die van hun kinderen? De context van de collectieve opvang geeft ouders vaak het gevoel dat ze hun ouderrol en ouderschapsfuncties onvoldoende kunnen opnemen.

WAAROVER KUNNEN OUDERS ZELF BESLISSEN IN DE OPVANG?

Welke beslissingen kunnen en mogen ouders zelf nemen in de context van de collectieve opvang? Welke beslissingen nemen opvangmedewerkers of het opvangnetwerk voor hen?

Deel op een teamvergadering de groep van medewerkers in twee. Deze oefening kan ook individueel gebeuren.

- Groep 1: Over welke aspecten uit het dagelijkse leven van hun kinderen kunnen ouders in de opvang helemaal zelf beslissen? Maak daarvan een lijst. Maak vervolgens een tweede lijst van die aspecten waarover ouders geen (exclusieve) beslissingsmacht hebben.
- Groep 2: Over welke aspecten uit het dagelijkse leven van kinderen en gezinnen beslis je als opvangmedewerker of als opvangcentrum? Maak daarvan een lijst. Maak vervolgens een lijst van de aspecten waarover je als opvangmedewerker geen beslissingsmacht hebt.

Bespreking

Elke groep presenteert de resultaten. Welke conclusies kun je trekken over de beslissingsmacht van ouders en van opvangmedewerkers? Wat zegt dat over de machtsverhoudingen tussen beide?

Verdiepingsvragen

- Hoe verschilt de beslissingsmacht van ouders in de opvang van die van ouders buiten de collectieve opvang?
- Wat zijn de mogelijke gevolgen van een beperkte beslissingsmacht en beperkte keuzemogelijkheden op het ouderschap op lange termijn?

Dit kan een confronterende oefening zijn. Het is niet de bedoeling elkaars antwoorden te beoordelen, maar om in gesprek te gaan en bewust te worden van de machtsverhoudingen. Interessant is om samen te zoeken naar de oorsprong en de context daarvan.

Vervolgoefening

Hoe kun je als medewerker ouders erkenning geven voor het verlies van hun beslissingsmacht?

Hoe kun je als medewerker of als centrum meer beslissingsmacht bij ouders te leggen?

Wissel van gedachten over deze vragen en deel de pistes in het team.

Een bijzonder aspect van opvoeden in een collectieve context is dat men constant bekeken wordt. Iedere ouder ervaart weleens hoe moeilijk het kan zijn als je kind onaangenaam of ongepast gedrag stelt in een restaurant, in de winkel of op de bus. De blikken en de oordelen van anderen brengen al snel stress met zich mee. Samenleven in een opvangcentrum betekent dat ouders zich voortdurend bekeken voelen, tenzij ze zich terugtrekken binnen de muren van hun (kleine) kamer.

4. POSITIEVE GEZINSDYNAMIEKEN ONDERSTEUNEN

Invloeden van buiten het gezin zijn moeilijker af te schermen dan in andere contexten. Ouders, hulpverleners en kinderen getuigen dat het gedrag van andere bewoners doorsijpelt in het gedrag van kinderen: ze nemen bepaalde woordenschat over, ze kopiëren ruzies of imiteren interactiepatronen (zie hoofdstuk 3). Waar het voor ouders buiten de collectieve opvang al ingewikkeld is wanneer kinderen op school zaken meekrijgen die verschillen van hun eigen waardepatroon, is het voor ouders binnen de opvang nog moeilijker om hun kinderen daarvan af te schermen en hun eigen opvoedingskader te blijven hanteren. Alle gemeenschappelijke ruimtes zijn immers ontmoetingsruimtes, en dus ook het terrein voor confrontaties met 'slechte' of minder gewenste invloeden. Omgaan met of tegenwerk bieden aan al deze invloeden vraagt extra inspanningen van ouders.

Ouders in de opvang kennen naast meer universele opvoedingsvragen dan ook uitdagingen die weinig andere ouders meemaken. De eerste stap om gezinnen in de opvang te ondersteunen is dat te erkennen, alsook de inzet van ouders om hun ouderrol toch zo goed mogelijk op te nemen. Ouders in hun veerkrachtige handelingen (h)erkennen is immers cruciaal.

2 **WELKE ROL HEBBEN OPVANGMEDEWERKERS BIJ GEZINSONDERSTEUNING?**

2.1 **DE NOOD AAN GEZINSONDERSTEUNING**

Tijdens het onderzoek kwamen heel wat verschillende verwachtingen en noden voor gezinsondersteuning naar voren. Die noden en verwachtingspatronen van gezinnen verschillen en zijn sterk afhankelijk van de gezinsdynamieken, de veerkracht van gezinnen en hun netwerk, maar ook van de verblijfsduur in de opvang.

Vele opvoedingsvragen van vluchtelinggezinnen verschillen niet van die van andere ouders. Toch leven er ook specifieke opvoedingsvragen eigen aan de opvangcontext. Moeten ouders communiceren met hun kinderen over de asielpprocedure of de gezinshereniging? Hoe leggen ze hun kinderen uit waarom hun klasgenootjes dingen kunnen die zij niet kunnen? Hoe sterk mogen ze op hun kinderen steunen, bijvoorbeeld om te vertalen of te bemiddelen? Sommige ouders voelen zich te onzeker om bepaalde vragen te stellen. Ze zijn bang dat daar consequenties aan verbonden zouden zijn voor hun gezin (het weghalen van de kinderen) en/of voor de asielpprocedure. Dat kan de drempel verhogen om hulp te vragen.

Tijdens de interviews weerklonk een breed gedeelde wens van ouders om zo veel mogelijk structurele obstakels voor meer zelfbeschikking over hun gezin weg te werken. Ouders willen heel graag (opnieuw) beslissingen kunnen nemen over het leven van hun kinderen. Ouders actief betrekken bij beslissingen geeft hun opnieuw controle, ook al kunnen ze in de collectieve context bepaalde beslissingen niet volledig nemen.

Een aantal ouders zijn ook vragende partij om informatie en ondersteuning te krijgen over hoe ze goede keuzes kunnen maken. Een van de belangrijkste domeinen is het onderwijs. Het schoolsysteem hier verschilt sterk van de schoolsystemen in de landen van herkomst. Dat roept vragen en onzekerheden op, zeker over de oriëntatie van kinderen. De verwachtingen van ouders botsen soms met de realiteit van de school of de adviezen van een CLB. Soms is er ook sprake van een verkeerde oriëntatie, die te sterk gebaseerd is op het taalniveau van het kind in plaats van op zijn of haar capaciteiten. Bij ervaringen met discriminatie, racisme of pestgedrag op school hebben ouders eveneens vragen en behoefte aan ondersteuning (zie hoofdstuk 8).

Ook inzake gezondheid en toegang tot gezondheidszorg is er nood aan meer ondersteuning. Het scala aan vragen is breed: van vragen rond seksuele gezondheid (anticonceptie, soa's, normale seksuele ontwikkeling) tot vragen over mentale gezondheid en welbevinden (zie hoofdstuk 7). Sommige centra nemen hier zelf initiatieven. Zo organiseerde één centrum sessies over seksuele gezondheid voor moeders, wat zeer positief werd onthaald. Samen met bewoners kan men bekijken of en hoe men dergelijke sessies kan aanbieden, met bijvoorbeeld aparte sessies voor ouders en kinderen, voor moeders en dochters of voor vaders en zonen.

Veel ouders hebben ook vragen bij het opvoeden in een superdiverse context. Ouders staan zelf tussen twee culturen en krijgen daarnaast te maken met nog andere culturen en vormen van opvoeden. Dat leidt tot vragen over cultuur, identiteit en meertaligheid. Ook de toenemende digitalisering lokt vragen uit. Kinderen in opvangcentra leven, zoals alle kinderen, deels online. Vaak vinden ouders moeilijker hun weg op digitaal vlak, zijn ze zich onvoldoende bewust van eventuele gevaren voor hun kinderen of weten ze niet hoe ze met hun kinderen daarover moeten praten.

Een heel andere ondersteuningsvraag van ouders in de interviews was de behoefte aan rustmomenten: momenten waarop ze even ontlast worden van de zorg voor hun kinderen. Veel ouders kampen met (mentale) problemen en zijn erg vermoeid. Ze zijn vragende partij voor alle mogelijke vormen van administratieve en praktische ondersteuning die de last op hun schouders even verminderen. Een

4. POSITIEVE GEZINSDYNAMIEKEN ONDERSTEUNEN

belangrijk deel van de ouders is afkomstig uit culturele contexten met een sterker gemeenschapsperspectief op opvoeden. Opvoeden is dan niet alleen de verantwoordelijkheid van de ouders, maar de bredere gemeenschap voedt de kinderen mee op (Mestre, 2015) (zie hoofdstuk 3).

De noden en verwachtingen van gezinnen kunnen onderling sterk verschillen. De mate waarin gezinnen zich ondersteund voelen door opvangmedewerkers, verschilt dus ook. Een alleenstaande Palestijnse moeder getuigt hoe alleen ze zich voelt in de opvoeding van haar kinderen. Ze ervaart negatieve invloeden van de collectieve opvang op haar kinderen en heeft het gevoel geen hulp te krijgen bij het 'goed' opvoeden van haar kinderen.

"Nee, er is niemand die instaat om zulke hulp [op het vlak van goede opvoeding] aan te bieden. Nee, ik sta er alleen voor. Ik zou graag van dit kamp weggaan natuurlijk, zoals iedereen, naar een huis waar ik mijn kinderen goed kan opvoeden. Want hier mijn kinderen, of alle kinderen, gaan van elkaar vieze woorden, vieze dingen kunnen leren. Je weet niet van mensen die van allerlei landen of plekken komen, je weet niet wat ze met elkaar kunnen bespreken. Ik wil graag in mijn eigen huis wonen met mijn kinderen, eindelijk veilig."

– Alleenstaande moeder, uit Palestina, 3 kinderen

Andere ouders vinden net wel steun bij de begeleiding. Die kan gaan van praktische hulp (de vraag om speelgoed) tot advies en ondersteuning bij het omgaan met ontwikkelings- en gedragsproblemen.

"Bemoeien is niet het juiste woord. Soms geven ze [opvangmedewerkers] advies, maar op een tactvolle manier. Soms als de kinderen bijvoorbeeld bepaalde speelgoed al moe zijn en zich beginnen te vervelen, dan kan ik gerust vragen om nieuw speelgoed te krijgen en dat is oké, dat gaat altijd goed. Alle medewerkers zijn allemaal op de hoogte van de diagnose van mijn oudste zoon. Zij kennen de problemen van zijn opvoeding veel beter dan ik zelfs. Hij heeft hyperactiviteit en iedereen houdt daar rekening mee."

– Vader, uit Rusland, 3 kinderen en zwangere vrouw

De concrete aanpak en de basishouding van waaruit opvangmedewerkers samenwerken met ouders kunnen een groot verschil maken. Vele gezinnen in de opvang hebben vooral nood aan vormen van begeleiding die starten vanuit de behoeften van hun gezin. De vraag 'Wat heb jij nodig als gezin om hier te kunnen functioneren' zou centraal moeten staan.

"Men wordt aangesproken op die ouderlijke verantwoordelijkheid zonder dat men ook de mogelijkheid krijgt om ouder te zijn. We zouden eigenlijk moeten vragen: 'Wat heb jij nodig als ouder om hier een goede ouder te kunnen zijn.' En die vraag wordt niet gesteld."

– Deskundige orthopedagogiek

2.2 VORMEN VAN GEZINSONDERSTEUNING

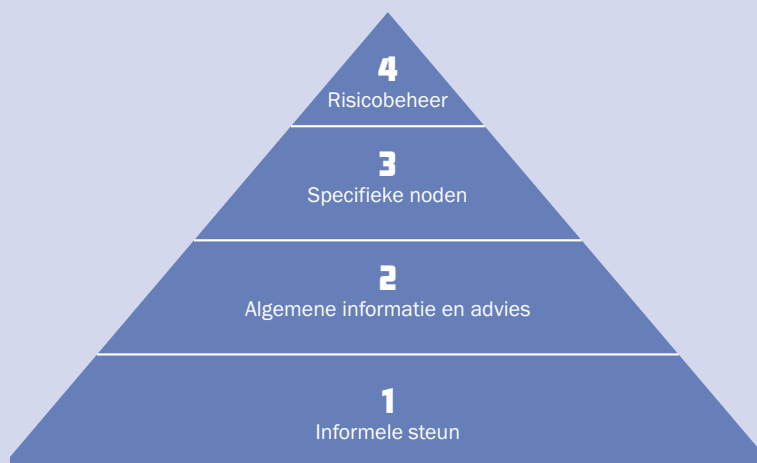
Gezinsondersteuning moet op maat gebeuren. Hoe doe je dat in de dagelijkse praktijk van opvangcentra? Om daar aanknopingspunten voor te bieden, is het zinvol om eerst stil te staan bij wat gezinsondersteuning inhoudt. Er bestaan verschillende vormen en gradaties van gezinsondersteuning. Een van de manieren om die diversiteit in beeld te brengen, is de piramide van gezinsondersteuning van Dijk en Prinsen (2008). Zij onderscheiden vier niveaus van gezinsondersteuning: 1) informele steun bij opvoeding, 2) algemene informatie en advies over opvoeding, 3) ondersteuning bij specifieke noden en 4) risicobeheer of risicobeperking.

De eerste twee niveaus vertrekken vanuit een breed en preventief perspectief; de laatste twee vanuit een risicobenadering op basis van gesignaleerde noden of risico's. We vertalen dit model naar werken met vluchtelingengezinnen in de collectieve opvang. Wat betekenen die verschillende niveaus van gezinsondersteuning voor de taken van opvangmedewerkers? Welke ondersteuning kan men intern aanbieden en waar zijn samenwerkingen nodig om gericht te kunnen doorverwijzen?

MAAK DE GEZINSONDERSTEUNINGSPIRAMIDE VAN JE CENTRUM

Identificeer met je team welke (informele en formele) gezinsondersteuning in het centrum aan alle gezinnen aangeboden wordt of kan worden. Wanneer en hoe kunnen gezinnen gericht ondersteuning krijgen? Welke samenwerkingsverbanden en doorverwijzingsprocedures bestaan er, of zou men kunnen ontwikkelen?

4. POSITIEVE GEZINSDYNAMIEKEN ONDERSTEUNEN

Wissel voor ieder niveau ideeën uit aan de hand van een aantal vragen:

1. **Informele steun.** Welke mogelijkheden tot informele ondersteuningsmomenten bestaan er momenteel? Zijn er informele uitwisselingsmomenten tussen bewoners en medewerkers die uitnodigen om in gesprek te gaan over ouderschap en opvoeding (bv. even blijven hangen na activiteiten)? Hoe kan men daar ruimte voor maken? Hoe en wanneer krijgen ouders positieve feedback, over zichzelf als ouder maar ook over hun kind(eren)?
2. **Algemene informatie en advies.** Bij wie kunnen ouders terecht met vragen? Welke informatie (bv. over onderwijs en gezondheidszorg) kan ouders helpen om hun ouderrol te vervullen? Welke basisinformatie moeten ze absoluut krijgen en welke opvolginformatie is oriënterend bij keuzes en beslissingen? Is de informatie effectief toegankelijk voor ouders naar taal en taalgebruik? Hoe weten we dat de informatie echt begrepen is?
3. **Specifieke noden.** Welke specifieke noden die regelmatig terugkomen bij ouders in het centrum overstijgen de mogelijkheden van opvangmedewerkers? Denk bijvoorbeeld aan *early childhood care and education*, trauma's, leerachterstanden. ... Op welke externe diensten doet men een beroep om bewoners door te verwijzen bij deze noden? Is dat netwerk bij iedereen bekend? Ontbreken er nog samenwerkingen of samenwerkingspartners? Zo ja, met wie kan men verbinden zodat deze samenwerkingen er komen (zie hoofdstuk 7)?
4. **Risicobeheer of risicobeperking.** Wat zijn situaties waarin je als medewerker ongerust wordt over het welzijn van kinderen? Waar, wanneer en bij wie kun je als medewerker die ongerustheid signaleren of op het team bespreken? Met wie mag of moet je dan samenwerken? Welke interne procedures moet men doorlopen om iemand door te verwijzen, bijvoorbeeld bij situaties van familiaal geweld of verwaarlozing?

2.3 RELATIE TUSSEN OUDER EN KIND ONDERSTEUNEN

De band of hechting tussen ouders en kinderen staat centraal bij gezinsondersteuning en komt terug in veel opvoedingsvragen. Wat is nu de betekenis van hechting? Hoe kunnen opvangmedewerkers hechtingsrelaties ondersteunen?

Elk kind heeft een aangeboren capaciteit om zich te hechten aan anderen (Bowlby, 1988). Er zijn drie kerntaken van hechting. Hechting biedt bescherming en troost wanneer kinderen dat nog niet zelf kunnen. Hechting betekent voor kinderen ook scenario's 'schrijven' om zichzelf te beschermen en te troosten. Ten slotte leert het kinderen verantwoordelijkheid opnemen en hun mogelijkheden uitbreiden, passend bij hun fase van de ontwikkeling (Renders, 2021).

Kinderen stellen hechtingzoekend gedrag. Ze zoeken troost, bescherming of begrenzing bij hun ouders en/of bij andere verzorgers. Dat gedrag en de reactie die ze daarop krijgen leidt tot de ontwikkeling van strategieën die kinderen leren

omgaan met angst en andere vervelende emoties. In de hechtingsrelatie leren kinderen dus hoe ze emoties kunnen reguleren.

In de context van de collectieve asielopvang, waar veel kinderen en ouders met een gevulde rugzak samenleven in een situatie van onzekerheid met weinig autonomie en privacy, komt het hechten onder druk te staan. Het is voor ouders een uitdaging om troost en bescherming te bieden bij situaties die ook voor hen onbekend en mogelijk onverwacht zijn, of om kinderen te helpen scenario's te schrijven wanneer het onzeker is hoe de toekomst vorm zal krijgen en wanneer ze zelf al zwaar belast zijn. Wanneer hechting moeilijk loopt, is het belangrijk om dat op te pikken en het gepast te ondersteunen.

Opvangmedewerkers kunnen ouders ondersteunen in hun capaciteiten om in te gaan op het hechtingsgedrag van hun kinderen. Ook de infrastructuur in een opvangcentrum kan daarbij helpen: kindvriendelijke ruimtes, aangepast aan de leeftijd, waar ouders en kinderen samen kunnen spelen en interageren, zijn een vorm van ondersteuning. Zo had een van de centra in dit project een gezellige snoezelruimte ingericht waar kinderen en ouders samen kunnen vertoeven, spelen en knuffelen, onder begeleiding van een psychomotorisch begeleidster (zie hoofdstuk 8). Dergelijke ruimtes laten toe om het hechtingsgedrag van ouders en kinderen te observeren. Ze bieden letterlijk de ruimte om dit gedrag opnieuw te laten ontstaan en te versterken.

Opvangmedewerkers die een goede band hebben opgebouwd met ouders en kinderen kunnen ook hechtingsgedrag modelleren naar ouders en kinderen, zonder de ouderrol over te nemen. Dat kan door aandacht te geven aan de emoties van kinderen en ze te benoemen, of door troost te bieden of te helpen begrenzen waar nodig. Wanneer een begeleider bijvoorbeeld opmerkt dat een kind 'in overdrive' gaat, is het niet voldoende om het kind aan te manen rustig te worden. Het kind weet immers mogelijk zelf niet hoe het rustig kan worden. Een begeleider kan dan verschillende strategieën uitproberen met het kind, zoals een time-out nemen of het kind helpen om de energie elders kwijt te kunnen. Zo'n ondersteuning kan dan een aanknopingspunt vormen om met de ouders in gesprek te gaan over emotieregulatie, op een open en niet-veroordelende manier.

In hoofdstuk 3 bespraken we al dat het leven voor en tijdens de vlucht en de bijzondere context van een opvangcentrum ervoor zorgen dat kinderen op hun beurt een grotere rol spelen in de emotieregulatie van hun ouders. Ze proberen hun ouders te troosten, dragen mee zorg voor *siblings* en komen tussen of helpen bij ouderlijke conflicten of conflicten met andere bewoners. We spraken over parentificatie of het toenemen van kinderlijke verantwoordelijkheden (Van Acker *et al.*, 2022).

4. POSITIEVE GEZINSDYNAMIEKEN ONDERSTEUNEN

Boszormenyi-Nagy en collega's (2013) maken een onderscheid tussen positieve en negatieve parentificatie. Bij positieve parentificatie neemt een kind ouderlijke verantwoordelijkheden op, maar worden die erkend, gevaloriseerd en ten slotte afgebakend door de ouder. Het kind krijgt erkenning voor de hulp en de ouder blijft in de ouderrol. Bij negatieve parentificatie 'verdwijnen' de noden en behoeften van het kind. Het kind stemt zijn denken, voelen en handelen, kortom: zijn identiteit, in grote mate af op de noden en behoeften van de ouder(s). Het kind komt daarbij te weinig toe aan de eigen noden en behoeften. Dat hypothekeert de ontwikkeling van het kind als individu.

Om in te schatten in welke mate de ouderlijke verantwoordelijkheden belastend zijn voor het kind en de eigen behoeften on hold zetten, is het belangrijk dat opvangmedewerkers zich kunnen inleven in de verschillende posities van elk van de gezinsleden en dat ze de diverse noden in beeld brengen. Zo kunnen ze samen met het gezin zoeken naar creatieve manieren om uit een parentificatiecontext te ontsnappen en tot een evenwicht te komen waarin aan elkeen 'recht wordt gedaan'. Dat betekent niet dat kinderen geen zorg meer mogen geven, maar wel dat die zorg (h)erkend wordt en afgebakend. De vraag is hoe ouders in hun ouderrol kunnen blijven staan en/of hoe andere beschikbare volwassenen antwoorden kunnen bieden op de noden van de ouder(s) waarop het kind een antwoord tracht te geven (Van Acker *et al.*, 2022).

2.4 POSITIEVE GROEPSDYNAMIEKEN TUSSEN KINDEREN ONDERSTEUNEN

In een collectieve opvang leven en spelen kinderen van verschillende gezinnen samen. Dat kinderen samen kunnen spelen is ontzettend belangrijk in hun ontwikkeling. Het veronderstelt wel een conviviaal leefklimaat, ook tussen kinderen (zie hoofdstuk 6). Dat vereist vormen van impliciete en expliciete begeleiding.

Kinderen in de opvang maken – zoals alle kinderen – soms ruzie. Ruzies of vormen van pesten en uitsluiten worden dikwijls meegenomen naar andere contexten: van de opvang naar school, of omgekeerd. Anders dan andere kinderen gaan kinderen in de opvang na school niet naar hun 'thuis', maar blijven ze deels in (dezelfde) groep. Dat maakt het moeilijk voor kinderen die minder goed in de groep liggen om zich ergens veilig en graag gezien te voelen. Ruzies tussen kinderen kunnen zo soms ook uitgroeien tot conflicten tussen ouders, tussen groepen bewoners of hulpverleners. Leren omgaan met ruzies en conflicten is in een collectieve context daarom nog belangrijker dan in een gewone gezins- of schoolsituatie. Opvangmedewerkers kunnen samen met ouders bijdragen aan positieve groepsdynamieken tussen de kinderen in het centrum.

GROEPSDYNAMIEKEN TUSSEN KINDEREN ONDERSTEUNEN

Hoe kun je als opvangmedewerker positieve groepsdynamieken ondersteunen? Hoe kun je pesten of uitsluitingsgedrag proberen te vermijden? Hoe kun je kinderen die minder goed in de groep liggen de mogelijkheden aanbieden om steun en hulp te zoeken bij de begeleiding? We schetsen een aantal aandachtspunten.

- Beperk de groepsgrootte. Om samen te kunnen spelen, telt een ideale groep vier tot acht kinderen. Een voldoende aanbod van activiteiten in kleinere groepen maakt het makkelijker om op groepsdynamieken in te spelen.
- Kies ook activiteiten die kinderen die minder goed in de groep liggen in hun kracht zetten en hen de kans gunnen om uit te blinken. Vermijd dat kinderen zelf groepen samenstellen, en zeker dat altijd dezelfde kinderen groepsleden kiezen. Let bij de groepssamenstelling op onderliggende groepsdynamieken.
- Stel je als begeleider op als bondgenoot van kinderen die minder goed in de groep liggen zonder deze kinderen daarmee nog kwetsbaarder te maken. Denk na over wie nog bondgenoten kunnen zijn, zoals andere kinderen, gezinsleden of collega's. Laat deze kinderen samen met bondgenoten in kleine groepjes iets doen.
- Creëer informele momenten als kans om hulp te vragen. Zowel bij volwassenen als bij kinderen is het hebben van informele momenten met opvangmedewerkers een belangrijke bouwsteen van een vertrouwensrelatie. Maak ruimte voor informele momenten tijdens of na het spelen of tussen activiteiten door. Stel je aanspreekbaar op en heb oog voor signalen dat een kind met iets zit.
- Breek clichés af en leer kinderen omgaan met verschil. Ook tussen kinderen bestaan er vooroordelen rond nationaliteit, geloof of gender. Benadruk in gesprekken over verschillen vooral de meerwaarde van verschillen en geef als tegengewicht ook overeenkomsten aan.
- Bouw standaard debriefingsmomenten in na activiteiten. Tijdens zulke momenten bespreek je samen met kinderen wat die dag goed of leuk was. Wat ging er minder goed? Wat zou fijn zijn voor toekomstige activiteiten en interacties?
- Help ruzies bijleggen. Bespreek met kinderen wat voor hen goede manieren kunnen zijn om een ruzie op te lossen. Bespreek indien nodig de rol van kinderen in de groep.
- Zorg voor duidelijke spelregels rond de zorg voor zichzelf, anderen en het materiaal. Herhaal die geregeld en op een positieve manier, bijvoorbeeld tijdens rituele start- en afsluitmomenten.

LEESTIPS

Wil je meer inspiratie?

- Nederlands Jeugdinstituut (2012). *Werken met groepen. Wat zijn de basisbehoeften van kinderen in een groep*, <https://www.nji.nl/sites/default/files/2021-07/%28319809%29-Werken-met-groepen.pdf>
- Stichting omgaan met pesten. Praten met je kind over zijn/haar rol in de groep, <https://www.cjg043.nl/praten-met-je-kind-over-zijn-haar-rol-in-de-groep/>
- <https://www.klasse.be/thema/pesten/>

3 IN GESPREK GAAN OVER OUDERSCHAP EN GEZINSDYNAMIEKEN

3.1 EEN TRANSGENERATIONEEL, TRANSCULTUREEL EN TRANSNATIONAAL PERSPECTIEF

Ouders ondersteunen doe je door aanwezig te zijn en in gesprek te gaan wanneer ouders dat wensen of nodig hebben. Hoe maak je nu als opvangmedewerker ouderschap en gezinsdynamieken bespreekbaar? Empathie is een grondhouding voor ieder hulpverleningsgesprek: het vermogen om je in de gedachte- en gevoelswereld van anderen in te leven of in te voelen. Empathisch zijn met vluchtelingengezinnen impliceert het (h)erkennen van de verschillende vormen van controleverlies die ze meemaken in de opvang en van de extra uitdagingen die deze context met zich meebrengt. Wanneer deze empathie duidelijk voelbaar is, ontstaat er ruimte om in dialoog te gaan over die aspecten waarover ouders nog wel controle kunnen uitoefenen. Dat vraagt om een transgeneratieel, transcultureel en transnationaal perspectief.

Een transgeneratieel perspectief betekent aandacht hebben voor wat ouders meenemen uit hun eigen opvoeding en willen – of net niet willen – doorgeven aan hun kinderen. Opvoeden gaat voor veel ouders over een combinatie van het willen doorgeven van normen en waarden, tradities en gebruiken uit het eigen gezin of cultuur aan hun kinderen, en hen tegelijk ook voorbereiden en kansen geven voor de toekomst hier.

“Vooral het respect voor anderen. Ik ben een gelovige persoon en de waarden die ik gekregen heb door mijn geloof en door mijn ouders wil ik ook doorgeven aan mijn kinderen, ook al zijn mijn kinderen niet altijd ontvankelijk voor die waarden.”

– Vader, uit Colombia, driegeneratiegezin

Net zoals bij vele Belgische ouders kleuren de kansen die ouders zelf wel of niet kregen, mee hun verwachtingen voor hun kinderen.

“Omdat ik de kans niet kreeg om naar school te gaan en mezelf op te voeden, zou ik willen dat zij naar school gaat en opgeleid wordt.”

– Vader, uit Eritrea, 1 kind

“Ja, ik probeer mijn kinderen misschien te geven wat ik in mijn jeugd niet had en ze het gevoel te geven dat ze beschermd zijn, dat ze iemand achter zich hebben, die bang voor hen is. Ja, ik probeer de fouten te vermijden die mijn vader met ons maakte.”

– Vader, uit Marokko, 2 kinderen

Zeker bij vluchtelinggezinnen is het belangrijk om oog te hebben voor de dromen, verwachtingen en (gemiste) kansen die zich uitstrekken over verschillende generaties. Zowel gezinstrauma's als gezinsdromen en doelen worden immers doorgegeven over generaties heen.

“We denken in onze westerse hulpverlening vaak in termen van kerngezinnen, twee generaties, ouders en kinderen, maar er zijn meerdere generaties. Er heeft heel wat gespeeld voordien, en dat vind ik altijd een rijk perspectief. Hoe spreekt men in de migratie en in de vlucht over die lijn van generaties? Want daar zitten er nog dromen en verwachtingen natuurlijk.”

– Psycholoog, gespecialiseerd in het begeleiden van vluchtelinggezinnen

Vanuit een **transnationaal perspectief** naar gezinsdynamieken kijken, betekent ook oog hebben voor het afwezige (familiale) netwerk (Nederlands Jeugdinstituut, 2019). Soms is een van de ouders achtergebleven in het thuisland of onderweg. Bijna altijd zijn er andere verzorgers zoals grootouders, of tantes en nonkels niet aanwezig (Timmers, Schrooten & Taspinar, 2022). Die anderen zijn afwezig, maar tegelijk ook nog aanwezig omdat families er alles aan doen om familiebanden te onderhouden en zichtbaar te maken. *Doing family at a distance* is een dagelijkse praktijk in opvangcentra (Nedelcu & Wyss, 2016). Gezinnen gebruiken daarbij diverse strategieën, instrumenten en symbolen. Zo begeleidde een vader bijna dagelijks via WhatsApp mee het huiswerk van zijn kind. We spraken verschillen gezinsleden die familiefoto's, -verhalen en geschenken koesterden en gebruikten als copingstrategie bij moeilijke momenten. Het is belangrijk om als begeleider oog te hebben voor de strategieën die gezinnen gebruiken om verbondenheid te behouden en om de afwezigen ook te betrekken bij opvoedingsvragen.

Vanuit een **transcultureel perspectief** kijken betekent weten en waarderen dat er een diversiteit aan opvoedingsstijlen is. Daarbij is het belangrijk om vanuit een open houding in gesprek te kunnen gaan over opvoedingsstijlen en -doelen, waarbij men zich bewust is van de eigen positionaliteit en opvattingen (Lecoyer & Oizaz, 2022). Men spreekt daarbij soms over een 'geïnformeerd niet-weten' (Van Acker *et al.*, 2020). Zo'n open basishouding geeft ruimte om te begrijpen waarom bepaalde aspecten van opvoeden belangrijk zijn voor ouders, wat de gevolgen van bepaalde keuzes zijn of hoe kinderen zich daarbij voelen. De diversiteit is niet alleen te situeren tussen etnische of nationale culturen, maar ook tussen familiale culturen. Het kan een belangrijk signaal geven aan ouders in de opvang om die diversiteit van opvoedstijlen ook binnen de zogenaamde 'Belgische' cultuur te benoemen en te benoemen dat deze verschillen ook mogen bestaan (Nederlands Jeugdinstituut, 2019).

VIER VRAGEN OM HET GESPREK MET OUDERS OPEN TE TREKKEN

Om met ouders over de opvoeding van hun kinderen te praten, kan een terugblik op hun eigen opvoedingservaringen een opstap zijn. Het scheidt kansen om de belevingswereld van ouders te leren kennen en kan inzicht geven in wat ze aan hun kinderen willen meegeven, of net niet.

De volgende basisvragen kunnen ankerpunten zijn in een gesprek:

- Hoe ben je zelf opgevoed?
- Wat ben je voor opvoeder? Wat wil je houden? Wat wil je niet herhalen?
- Wat zijn jouw opvoedingsdoelen? Welke toekomstvisie heb je voor je kind(e-ren)?
- Wat heb jij nodig om de ouder te zijn die je wilt zijn, in deze context? Kan ik iets voor jou betekenen?

3.2 INSPIRERENDE GESPREKSMETHODIEKEN

Er bestaan veel gespreksmethodieken om met ouders en kinderen afzonderlijk of samen in gesprek te gaan. We reiken er tot slot twee aan die bruikbaar zijn in de context van opvangcentra en waar wij zelf goede ervaringen mee opbouwden in vormingen en gesprekken met ouders en kinderen.

GOED OUDERSCHAP IN MOEILIJKE TIJDEN

Eén inspiratiebron om gesprekken aan te gaan met ouders en kinderen is het boek *Goed ouderschap in moeilijke tijden* van Trudy Mooren en Julia Bala (2015). Het boek biedt handvatten om ouderlijke competenties te bevorderen, ouders te leren omgaan met chronische stress en om het risico op psychische problemen bij kinderen te verminderen. Het is geschreven vanuit een psychotherapeutische aanpak en is erop gericht om met gezinnen aan de slag te gaan, maar het biedt ook opvangmedewerkers tal van handvatten. Zeker 'de methodiek van de emmer en de schatkist' (zie kader) is goed toepasbaar in de context van de collectieve opvang.

Oorspronkelijk is de methodiek van de emmer en de schatkist uitgedacht voor vijf groepsgesprekken tussen gezinnen met een vlucht- of migratieparcours. In de eerste sessie maakt men dan een overzicht van wat er goed en minder goed loopt binnen een gezin. In de tweede sessie denkt men samen na over hoe deze problemen het dagelijkse leven van het gezin beïnvloeden. In de derde sessie gaat de aandacht naar copingstrategieën, vertrekkend van de vraag "Hoe gaan jullie met dat alles om?" In de vierde sessie zoekt men samen met de gezinnen naar oplossingen. In de laatste sessie werkt men samen een 'schatkist' uit. Om deze schatkist te vullen kijkt men naar wat gezinnen bewaren uit deze sessies en wat gezinnen aan elkaar kunnen geven.

Wie als opvangmedewerker deze methodiek wil toepassen, kan met een individueel gezin of met een groep van gezinnen aan de slag gaan. Een individueel gesprek kan 'veiliger' aanvoelen. Het kan de individuele begeleidings- en vertrouwensrelatie tussen gezin en opvangmedewerker versterken. Groepsgesprekken maken dan weer cocreatie tussen ouders mogelijk en kunnen voor meer samenhangigheid tussen ouders zorgen. Groepsgesprekken kunnen andere thema's naar boven brengen. De drempel om aan te geven wat moeilijker ligt in de opvoeding is in groep soms kleiner, maar voor andere problemen mogelijk groter. Het creëren van veiligheid binnen de groep vormt een belangrijk aandachtspunt en dat vraagt voorbereiding.

AAN DE SLAG MET DE METHODIEK VAN 'DE EMMER EN DE SCHATKIST'

De emmer

Gesprekken met gezinnen kunnen vertrekken vanuit de metafoer van de emmer. Een emmer draagt water, maar kan soms ook overlopen. Vanuit deze metafoer kan men op een korte termijn het gesprek aangaan met gezinnen over aspecten van hun ouderschap of leven in de opvang.

Praktisch kun je een beeld van een emmer uitprinten en het gezin post-its laten plakken met de elementen die ze graag anders zouden willen.

- *Wat zit er in je emmer?* Welke aspecten, problemen of uitdagingen wegen zwaar of belasten het gezin?
- *Hoe vol is de emmer (vandaag)?* Hier moet het gezin nadenken over hoe zwaar belast ze zich voelen. Een gezin dat aangeeft dat de emmer bijna vol is of al overloopt geeft een duidelijk signaal aan opvangmedewerkers dat meer ondersteuning of een eventuele doorverwijzing aan de orde is.
- *Wat doet je emmer overlopen of wat kan je emmer doen overlopen?* Deze vraag creëert bewustwording bij het gezin, maar ook bij opvangmedewerkers. Dat geeft indicaties over mogelijke prioritaire begeleidingsnoden.
- *Hoeveel plaats nemen bepaalde aspecten in de emmer?* Het kan belangrijk zijn om stil te staan bij de vraag hoeveel plaats elk probleem of uitdaging inneemt in de emmer. Neemt één probleem een groot deel van de emmer in? Of is het eerder een opeenstapeling van veel verschillende aspecten? Dat kan opnieuw inzicht geven in welke ondersteuning het meeste nodig is voor een gezin.

De schatkist

In het ondersteunen van gezinnen is het fundamenteel om niet enkel te kijken naar de problemen of uitdagingen, maar ook naar hulpbronnen en veerkracht. Hier kan de metafoer van de schatkist een opstap vormen.

- *Wat maakt jouw gezin sterk?* Daarbij krijg je zicht op de hulpbronnen van het gezin en op waar zij hun veerkracht uit halen.
- *Wat zit er in jouw schatkist? Waar haal je kracht uit? Waar zit volgens jou de (veer)kracht van jouw gezin?* Deze vragen geven inzicht in de copingstrategieën en hulpbronnen van gezinnen.

4. POSITIEVE GEZINSDYNAMIEKEN ONDERSTEUNEN

- *Op wie kun je steunen? Waar vind je informatie en steun?* Hanteer bij deze vragen een brede kijk. Vraag niet enkel naar formele hulp, maar ook naar informele hulp van vrienden of vrijwilligers. Vraag ook naar de transnationale context van het gezin: zijn er mensen in het land van herkomst of elders bij wie gezinnen steun vinden of om raad vragen? Met deze vragen kun je een overzicht krijgen van het netwerk van gezinnen en de mate van inclusie of isolement. Gezinnen kunnen zich ook bewust worden dat ze minder alleen zijn dan ze denken.

Gebaseerd op Mooren & Bala (2015).

De methodiek van de emmer en de schatkist kan men ook gebruiken bij casusoverleg of intervisie over een gezin. Dan is het een tool om informatie in te winnen bij collega's en om verschillende visies op eenzelfde situatie samen te brengen. Belangrijk is om ook oog te hebben voor de vraag welke informatie ontbreekt. Eventueel kan men de inschatting van het team verbinden met de inschatting van het gezin van de eigen situatie. Waar liggen dan mogelijke verschillen? Het kan heel krachtig zijn voor een gezin wanneer opvangmedewerkers benoemen wat voor hen in de schatkist van gezinnen zit: dat kan hun veerkracht en zelfvertrouwen bevorderen.

WORTELEN IN NIEUWE AARDE ALS GESPREKSMETHODIEK

Het vertelspel *Wortelen in nieuwe aarde* (Wiewauters & Van Acker, 2019) is een methodiek om op een laagdrempelige manier met jonge kinderen (vanaf zes jaar) over hun ervaringen voor, tijdens en na de vlucht te praten. We ontwikkelden deze methodiek tijdens eerder onderzoek naar veerkracht bij vluchtelingengezinnen (Groeninck *et al.*, 2019). Het vertelspel brengt het verhaal van een boom die vlucht uit zijn land en die na een lange, moeilijke tocht moet wortelen in nieuwe aarde. Het verhaal en de illustraties symboliseren het traject dat gezinnen voor, tijdens en na de vlucht afleggen. Het verhaal is opgedeeld in zes fasen: het leven in het thuisland, vertrekken, onderweg zijn, aankomen, het leven en wortelen in het nieuwe land en ten slotte de verbinding met het thuisland.

Bij elke fase van het verhaal horen vijf kaarten. De eerste kaart beeldt de verhaallijn uit. Op de achterkant staat een fragment van het verhaal. Er zijn drie illustratiekaarten die de moeilijke ervaringen en de kwetsbaarheid in beeld brengen, net zo goed als het overlevingsgedrag en de veerkracht. Op de achterzijde van deze kaarten staan weetjes uit de bomenwereld en citaten van kinderen die deelnamen aan eerder onderzoek. De vijfde kaart is een gekleurde sfeerkaart, die kinderen de mogelijkheid biedt om zelf een beeld op te roepen of te tekenen, wanneer de illustraties onvoldoende aansluiten bij de eigen beleving. In een recente herdruk is er een zesde kaart toegevoegd met nieuwe vragen over het verhaal van de boom en de weetjes.

De meest voor de hand liggende werkwijze is om het verhaal te vertellen en per fase enkele vragen te stellen. Men kan ook meer aandacht besteden aan één bepaalde fase (zie Van Acker *et al.*, 2020). Voor opvoedingsvragen en gezinsdynamieken is de vierde fase de meest relevante: de eerste fase van het aankomen, die gezinnen dus in de opvang doorbrengen.

Voorbeeld verhaalkaart fase 4 (aankomen).

4

AANKOMEN

Na een lange tocht komen de bomen aan in een mooi, veilig land. De boom verwondert zich over alle nieuwe planten, bomen en dieren die hij ziet. Bomen en dieren die al langer in het bos wonen, vertellen waar voedsel, water en schaduwplekken te vinden zijn en waar je je kunt warmen in het zonlicht.

Maar een vaste plaats vinden duurt lang. En de boom voelt zich niet altijd welkom. Hij wordt weleens weggeduwd. Sommige bomen en dieren willen het bos niet delen: "Wij waren hier eerst" of "Je neemt onze zon weg". Dan laat de boom zijn takken hangen en verliest hij wat bladeren. Het is veel moeilijker dan hij dacht om te wortelen in nieuwe aarde.

VRAGEN OM HET GESPREK AAN TE GAAN OVER DE GEZINSDYNAMIEKEN (VRAGEN BIJ FASE 4, AANKOMST)

- Wat vond je van België toen je hier aankwam? Was je net als de boom opgelucht? En jouw broer/zus/mama/papa?
- Hoe voel je je hier nu? Wat doe je als je boos/verdrietig/bang bent? Wat doet je mama/papa/broer/zus dan?
- De boom vindt het niet makkelijk om te wortelen in nieuwe aarde. Wat vind jij moeilijk hier? En je mama/papa/broer/zus? Wie vindt/vond het hier in het centrum het moeilijkste?
- Wat doe je als het moeilijk is? Wat doet je mama/papa/broer/zus?
- Hoe helpt je mama/papa jou? Hoe help jij je mama/papa?
- Welke hulp zou je nog willen? Van wie?
- Welke hulp wil je mama/papa/broer/zus? Van wie?

4 OUDERS EN GEZINNEN GERICHT EN ACTIEF ONDERSTEUNEN

Kansen versterken voor kinderen in de opvang veronderstelt ook ouders ondersteunen in hun ouderrol en gezinnen de ruimte geven om gezin te zijn. Daarom hebben opvangmedewerkers een belangrijke taak om gezinnen formeel en informeel te ondersteunen in hun ouderschap en in het behouden of (her)ontwikkelen van positieve gezinsdynamieken. Dat is des te belangrijk vanwege de druk die het leven in collectieve opvangstructuren legt op ouderschap en gezinsdynamieken.

Opvoeden is voor ouders een gevoelig onderwerp, dat raakt aan een voor hen fundamentele rol. Opvangmedewerkers moeten zich dan ook bewust zijn van hun eigen referentiekader en van hun eigen ervaringen (en mogelijke triggers) op het vlak van gezinsrelaties.

Een empathische grondhouding laat toe om gevoelens en worstelingen van ouders en kinderen te (h)erkennen en benoemen. Dat betekent ook erkenning voor het feit dat de collectieve setting van de opvang op een zeer aparte wijze het gezinsleven beïnvloedt en de ouderrol inperkt.

Vraaggestuurd werken is een andere basispijler van de begeleiding. De rol van de opvangmedewerkers is niet om de ouderrol over te nemen, maar om samen met ouders de sterktes en verbeterpunten van het gezin te identificeren en hen te begeleiden op maat. Aangezien gezinnen in de opvang extra belast zijn, betekent op sommige domeinen ook druk op de schouders van gezinnen verminderen.

Om op een divers-sensitieve wijze in gesprek te gaan met de ouders over hun visie op ouderschap is een transgenerationeel, transnationaal en transcultureel perspectief belangrijk. Het gaat erom oog te hebben voor wat men over generaties wil doorgeven, welke gezinsbanden over grenzen heen spelen en welke verschillende opvoedingsstijlen tellen bij ouders.

Dat alles maakt duidelijk dat gezinsondersteuning én gezinsbeleid al moeten starten in de opvang. Asielzoekers worden geen gezin na hun erkenning; velen komen hier als gezin aan. We pleiten er dan ook voor dat het Vlaamse en Waalse gezinsbeleid een veel actievere rol opnemen ten aanzien van gezinnen in de opvang (Geldof *et al.*, 2022).

